10.6.2016

Viittomakielten lautakunnan lausunto koskien hallituksen kertomusta kielilainsäädännön soveltamisesta (Valtioneuvoston kielikertomus 2017)

1) Miten kehittäisitte kielilainsäädännön täytäntöönpanoa tai viranomaisten toimintaa kielellisten oikeuksien edistämiseksi?

[Viittomakielen lautakunnan nimi on 1.6.2015 lähtien viittomakielten lautakunta.]

LAPSEN OIKEUS KIELEEN

Suomessa on nykyään vaikeaa tulla viittomakieliseksi.

Viittomakielilakia (359/2015) valmistellut työryhmä ottaa esille lapsen oikeuden omaan kieleen mietintönsä luvussa 2.3.8 (oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 42/2014: 57–58). Viittomakielten lautakunta katsoo tekstin olevan riittämätön velvoite sosiaali-, terveydenhoito- ja opetusviranomaisille huolehtia siitä, että kuuro tai kuulovammainen lapsi saa mahdollisuuden omaksua jompaakumpaa viittomakielistämme. Velvoite olisi pitänyt mainita myös itse lakitekstissä.

Nykyisellään sosiaali- ja terveydenhoitojärjestelmämme ohjaa kuuron lapsen ja hänen perheensä kielivalintoja heti lapsen syntymästä lähtien ja jopa tekee päätöksiä heidän puolestaan, esimerkiksi eväämällä viittomakielen opetukseen oikeuttavan lausunnon. Kielivalinnan tulee olla nimenomaan kieliasia eikä lasta tietyssä ikävaiheessa kuntouttava toimenpide, kuten asia nyt voidaan nähdä.

Ongelmallista on myös se, että kuurolle lapselle ja hänen perheelleen voidaan perheen toiveen vastaisesti viittomakielen sijaan tarjota vain tukiviittomien opetusta. Vakava ongelma lapsen viittomakielen taitamattomuudesta voi muodostua tulkin käytössä tai koulun valinnassa: jos lapsen aloittaessa koulunkäynti todetaan, että hän ei esimerkiksi pärjää kaikilla tunneilla kuulon ja puheen varassa, viittomakielen tulkkausta ei voida järjestää, koska lapsi ei osaa viittomakieltä. Koulun aloittaminen kuulovammaisille suunnatussa viittomakielisessä opetuksessa olisi hänelle niin ikään vaikeaa.

Sisäkorvaistutteen saaneen lapsen kuntoutuksessa voidaan perhettä kehottaa lopettamaan viittomakielen käyttö, koska sitä ei enää tarvita ja koska se voisi hidastaa lapsen kuulemaan oppimisen ja puheen kehitystä. Osa viittomakielen käyttöä jatkaneista perheistä on joutunutkin jopa salaamaan viittomakielen käytön, jotta kuntoutus voisi jatkua suunnitellusti. Tutkimustieto ei kuitenkaan tue käsitystä viittomakielen häiritsevästä vaikutuksesta, vaan viittomakielen taidon on päinvastoin todettu tukevan puheen kehittymistä (Takkinen 2013: 392–393). Viittomakieli tarjoaa kuurolle lapselle käsityksen kielestä, sen funktiosta ja käytöstä, ja tälle perustalle hänen on mahdollista rakentaa myös puhuttua kieltä. Viittomien käytön (nk.

vauvaviittomien) on todettu edistävän myös kuulevien vanhempien kuulevien lasten puhekielen sanaston oppimista (Goodwyn & al. 2000).

Sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen arjessa tulee vastaan tilanteita, jolloin laitetta ei voi käyttää (mm. vaara laitteen kastumisesta tai siihen kohdistuvista iskuista), lapsi haluaa lepoa kuuloaistimuksilta tai laite on esimerkiksi mennyt rikki. Tällöin viittomakieli tarjoaa luontevan tavan kommunikoida. Viittomakielen säilyminen lapsen kielivalikoimassa antaa hänelle koko elämän varrelle mahdollisuuden valita, milloin hän käyttää kieltä kuulon ja milloin näön varassa ja mahdollisuuden itse päättää, mihin ryhmään tai ryhmiin hän kuuluu ja samaistuu.

Kaksi- tai monikieliseksi kasvaminen ei useinkaan tapahdu itsestään, ja erityisesti vähemmistökielen omaksuminen, kielitaidon kehittäminen ja ylläpito tarvitsevat lapsen pitkäjänteistä tukemista ja kannustamista niin lapsen lähipiiriltä kuin yhteiskunnaltakin (ks. Takkinen & Rainò 2016: 68). Puhuttujen valtakielten omaksumista tukevat moninaiset rakenteet yhteiskunnassamme, mutta kuinka tulla viittomakieliseksi, kun esimerkiksi viittomakielisen päivähoidon saaminen lapselle on hyvin vaikeaa ja viittomakieltemme äidinkielen opetukseen ei ole olemassa ainoatakaan oppikirjaa, vaan opettajat tekevät oppimateriaalinsa itse.

Merkittävänä rakenteellisena ongelmana haluamme vielä nostaa esille sen, kuinka viittomakieltä, viitottua puhetta tai viittomia käyttävien lasten ja aikuisten luokittelu erilaisiin ryhmiin voi saattaa heidät umpikujaan. Suomen lait tarjoavat tiettyjä oikeuksia viittomakielisille, mutta jos kuuro tai kuulovammainen henkilö ei ole syystä tai toisesta voinut kasvaa viittomakieliseksi, lait eivät koske häntä. Myös kieliyhteisö itse voi ylläpitää ja vahvistaa näitä raja-aitoja. Siksi myös meillä valtion instituutioiden alaisuudessa toimivilla, siis myös viittomakielten lautakunnalla, on tässä peiliin katsomisen paikka: milloin meidän oma toimintamme vahvistaa ryhmien olemassaoloa ja niiden välisiä muureja?

VIITTOMAKIELILAIN SEURANTA JA VALVONTA

Viittomakielilakia säädettäessä päätettiin, ettei erityistä lain seurantaa tai valvontaa koskevaa säännöstä tarvita, koska katsotaan olevan riittävää, että jokainen viranomainen valvoo lain noudattamista omalla toimialallaan. Viittomakielten lautakunta katsoo tämän kuitenkin olevan riittämätön mekanismi tosiasiallisen valvonnan toteutumiseen ja pitää erittäin tärkeänä, että lain toteutumista seuraamaan ja valvomaan perustetaan erillinen viittomakieliasiain neuvottelukunta, kuten jo Suomen viittomakielten kielipoliittisessa ohjelmassa (2010:30) esitettiin. Valtion taholta tulee selvittää, mikä eri viranomaisten toimintatavoissa estää tai vaikeuttaa kuuron lapsen viittomakieliseksi tai kaksi- tai monikieliseksi (suomalainen/suomenruotsalainen viittomakieli ja suomi/ruotsi) kasvamista ja ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin vallitsevien rakenteiden muuttamiseksi siten, että ne mahdollistavat lapsen viittomakielisyyden.

VIITTOMAKIELISTEN KOULUOPETUS

Viittomakieltemme äidinkielenä opetuksessa ja eri oppiaineiden viittomakielisessä opetuksessa on yhä suuria puutteita. Kaikille viittomakielisille lapsille äidinkielen opetusta ei edes tarjota eikä viittomakielistä kuulevaa lasta välttämättä koulussa aina

tunnisteta viittomakieliseksi. Eri oppiaineiden viittomakielistä opetusmateriaalia ei ole saatavilla, ja opettajat joutuvatkin itse koostamaan käyttämänsä aineiston; edes suomalainen tai suomenruotsalainen viittomakieli äidinkielenä -opetusmateriaalia ei ole olemassa. Viittomakielten lautakunta katsookin, että valtion tulisi välittömästi käynnistää laajamittainen viittomakielisen oppimateriaalin tuotanto.

SUOMENRUOTSALAISEN VIITTOMAKIELEN ELVYTYS

Uhanalaisen suomenruotsalaisen viittomakielen elvytyksessä on otettu ensimmäinen askel. Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama (250 000 €) suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimus- ja koulutushanke on käynnistynyt Humanistisessa ammattikorkeakoulussa (2015–2017, http://livs.humak.fi/). Hankkeessa tehdään pienimuotoista tutkimusta ja kuvausta itse kielestä ja koulutetaan suomenruotsalaisen viittomakielen asiantuntijaohjaajia, jotka voivat sen jälkeen toimia muun muassa viittomakielen perheopettajina, kouluavustajina, kääntäjinä ja tulkkikouluttajina. Tämä hanke on kuitenkin vasta alkua elvytykselle, ja kielen pelastamiseksi tarvitaan laajempia ja pitkäjänteisempiä toimia. Valtiolla ei ole vielä kokonaisvaltaista suunnitelmaa, minkä mukaisesti elvytystyötä tehtäisiin, eikä rahoituksen jatkumisesta ole tietoa.

SUOMENRUOTSALAISEN VIITTOMAKIELEN OPETUS JA TULKKAUS

Suomenruotsalaisen viittomakielen opetusta on tarjolla vain satunnaisesti ja tulkkikoulutusta ei lainkaan. Kelan vastuulla olevassa viittomakielen tulkkauspalvelussa on suuria puutteita: suomenruotsalaista viittomakieltä taitavia tulkkeja on hyvin vähän ja näiden lisäksi kuuroille asiakkaille tarjotaankin mm. tulkkeja, jotka käyttävät suomalaista viittomakieltä ja osaavat ruotsia, mutta jotka eivät välttämättä ymmärrä suomenruotsalaista viittomakieltä tai pysty kääntämään viittomakielestä ruotsiin päin.

TIEDONVÄLITYS

Viittomakielten lautakunta on toiminnassaan kiinnittänyt erityistä huomiota kielelliseen laatuun viittomakielillämme tiedottamisessa ja viittomakielisissä palveluissa. Hyvälaatuisten viitottujen tekstien tuottamisen avuksi lautakunta julkaisi vuonna 2015 Laatua viittomakielelle kääntämiseen -oppaan, joka on suunnattu erityisesti äidinkielisille viittomakielisten tekstien tekijöille.

Viittomakielinen tiedonvälitys on tarkasteltavana ajanjaksona jonkin verran lisääntynyt erityisesti suomalaisen viittomakielen osalta.

Yle on tuottanut suomalaisella viittomakielellä uutisohjelmien lisäksi 12 jaksoa lastenohjelmia http://areena.yle.fi/1-3401898 ja ostanut Aito Media Oy:n tuottaman viisiosaisen ohjelmasarjan Jarkko ja kuuro Amerikka (tv-lähetykset toukokuussa 2016 http://areena.yle.fi/1-3427042). Suomenruotsalaisella viittomakielellä Yle ei tarjoa lainkaan ohjelmia. Tämä puute tulisi korjata mahdollisimman pian.

Oikeusministeriö on tuottanut viittomakielilain käännöksen suomalaisella ja

suomenruotsalaisella viittomakielellä ja yhdenvertaisuuslain käännöksen suomalaisella viittomakielellä.

Kela tiedottaa tällä hetkellä palveluistaan molemmilla viittomakielillämme. Vuonna 2013 Kelasta kuitenkin kerrottiin suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjälle, ettei se aio enää tiedottaa suomenruotsalaisella viittomakielellä, koska kielen käyttäjiä on niin vähän, että videoiden tuottaminen tulisi liian kalliiksi. Kielessä oli Kelan virkailijan mukaan myös mm. liikaa vaihtelua, eikä se eronnut riittävästi suomalaisesta viittomakielestä. Kun asian selvittely kielenkäyttäjjän ja Kelan välillä oli jatkunut jonkin aikaa, Kelasta lopulta ilmoitettiin heidän virkailijansa toimineen virheellisesti ja väärin tiedoin, ja kerrottiin, että lain mukaan Kelan velvollisuus on tiedottaa myös suomenruotsalaisella viittomakielellä. Samassa yhteydessä viittomakielten lautakunta päätti kuitenkin vielä laatia Kelan johtajalle osoitetun julkisen kirjelmän (11.10.2013), jossa se oikoi Kelan virkailijan virheellisiä näkemyksiä suomenruotsalaisesta viittomakielestä ja sen käyttäjistä.

Suomenruotsalaisen viittomakielen tiedonvälityksessä on usein moninkertaisia ongelmia: asiasta voidaan tiedottaa suomalaisella viittomakielellä ja suomeksi, mutta kun käännöstä ruotsiksi ei ole tehty lainkaan, suomenruotsalaiselle viittomakielelle kääntäminen joudutaan aloittamaan hankkimalla tekstin ruotsinnos. Suomenruotsalaiselle viittomakielelle kääntäjän koulutusta ei ole puolestaan tarjolla lainkaan. Suomenruotsalaiselle viittomakieliselle myös ruotsinkieliset tekstit ovat tärkeä tiedonlähde. Usein tietoa ei kuitenkaan ole saatavilla tässäkään muodossa.

OMAKIELISET (EI TULKATUT) PALVELUT

Vaikka tulkkaus onkin arjesta juhlaan useimmiten hyvinkin toimiva tapa välittää asioita viittomakielellä, on myös tilanteita, joissa omakielinen palvelu on selvästi parempi, jopa ainoa oikea ratkaisu. Esimerkiksi pienen lapsen elämää päivähoidossa ei tule järjestää tulkkauksen varaan. Lapsen kielitaito on tähän riittämätön, eikä häneltä voi vielä vaatia tulkin käytön opettelua. Viittomakielisten vanhusten hoidossa omakielinen hoitopaikka, jossa myös henkilökunta on viittomakielistä, tarjoaa parhaat puitteet hyvälle elämälle. Viittomakielinen kuuro voi kuulevien, viittomakieltä taitamattomien joukossa jäädä epäinhimillisellä tavalla yksinäiseksi ja ulkopuoliseksi. Edellä mainittujen lisäksi elämäntilanteissa, joissa ihminen on erityisen haavoittuvainen, kuten esimerkiksi mielenterveysongelmien kanssa kamppaillessa, omakielinen palvelu on useimmiten selvästi paras ratkaisu.

VASTUU SUOMENRUOTSALAISEN VIITTOMAKIELEN TUTKIMUKSESTA

Kuten oikeusministeriön mietinnössä 42/2014 (s. 10, 57) todetaan, millään taholla ei ole tällä hetkellä vastuuta suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimuksesta. Mahdollisina vastuun vastaanottajatahoina esille nostetaan Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos sekä Jyväskylän yliopiston Viittomakielen keskus.

Jyväskylän yliopistossa on jo vuodesta 1992 tutkittu ja opetettu suomalaista viittomakieltä ja Viittomakielen keskus tarjoaakin pitkät perinteet omaavan viittomakielisen työ- ja opiskeluympäristön. Jyväskylän yliopiston infrastuktuuri on kuitenkin pääsääntöisesti suomenkielistä (osin englanninkielistä), eikä palvelua ole

tarjolla ruotsiksi. Viittomakielen keskuksen Suomen viittomakielten korpusprojektissa on kuitenkin vuonna 2015 aloitettu myös suomenruotsalaisen viittomakielen tallentaminen.

Helsingin yliopistolla ei ole tarjota valmista viittomakielistä työskentely-ympäristöä. Sillä on kuitenkin sekä suomen- että ruotsinkielinen infrastruktuuri ja pitkät perinteet kielten tutkimuksessa ja opetuksessa. Siellä on myös järjestetty opetusta suomenruotsalaisessa viittomakielessä ja siihen kytkeytyvässä kulttuurissa sekä tehty yksi, osin suomenruotsalaista viittomakieltä käsittelevä väitöskirja (Hoyer 2012) ja kaksi suomenruotsalaista viittomakieltä käsittelevää pro gradu -työtä (Hoyer 2000 ja Siltaloppi 2016). Suomessa asuvat suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjät elävät pääsääntöisesti eteläisellä ja itäisellä rannikkoalueella. Näin ollen Helsingin yliopisto sijaitsee kielenkäyttäjien asuma-alueella.

Viittomakielten lautakunta ei halua ottaa kantaa siihen, kumpi yliopisto vastuun suomenruotsalaisen viittomakielen tutkimuksesta ottaisi, vaan jättää asian näiden tahojen itsensä pohdittavaksi.

2) Muita yleisiä huomioita kielilainsäädännön täytäntöönpanosta ja soveltamisesta.

Tavalliset kielenkäyttäjät tarvitsisivat tietoa ja koulutusta siinä, kuinka he voivat itse huolehtia kielellisistä oikeuksistaan. Mitä voi vaatia ja kuinka tulisi itse toimia, jos omalla kohdalla joku viranomainen ei noudata lakia?

Viittomakielten lautakunta arvelee myös viranomaisten tarvitsevan enemmän tietoa viittomakielisiä koskevan lainsäädännön heille asettamista velvoitteista. Lisäksi tärkeää olisi kerätä tietoa toimivista käytänteistä, eli siitä, kuinka viranomaiset voivat asioita parhaiten käytännössä järjestää.

Lähteet:

Goodwyn, Susan, Linda Acredolo & Atherine Brown 2000. Impact of symbolic gesturing on early language development. Journal of Nonverbal behaviour 24 (2), 81–103.

Hoyer, Karin 2012. Dokumentation och beskrivning som språkplanering – perspektiv från arbete med tre tecknade minoritetsspråk. (Doktorsavhandling, allmän språkvetenskap, Helsingfors universitet). Nordica Helsingensia 29, Teckenspråksstudier nr 3.

Hoyer, Karin 2000. Variation i teckenspråk – En studie av släktskapsterminologi i teckenspråket hos finlandssvenska döva. Pro gradu -avhandling, allmän språkvetenskap, Helsingfors universitet. Publikation L 4/2000. Helsingfors: Finlands Dövas Förbund rf.

Kotimaisten kielten keskuksen viittomakielten lautakunta (Haapanen, U-M., K. Hoyer, J. Kankkonen, O. Lönnholm, P. Mäntylä, T. Petäjäinen, J. Salonen, L.

Savolainen, M. Tillander, T. Uusimäki) 2015. Laatua viittomakielelle kääntämiseen / Hur ser en bra teckenspråkig översättning ut? Kukin luku sisältää suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä viitotun koosteen. Kuurojen Liitto ry, Helsinki 2015. http://www.kuurojenliitto.fi/fi/artikkelit/laatua-viittomakielelle-kaantamiseen#.V1lxpo54E7g

Siltaloppi, Satu 2016. Den andra handen. Den icke-dominanta handens funktioner i finlandssvenskt teckenspråk. Pro gradu -työ, Helsingin yliopisto https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/161842/Siltaloppi_Satu_Progradu_2016.pdf?sequence=2

Suomenruotsalaisesta viittomakielestä ja sitä käyttävien tilanteesta – Kansaneläkelaitoksen vastuu tarjota verkkosivuillaan tietoa suomenruotsalaisella viittomakielellä. Kirjelmä Kelan johtajalle, 11.10.2013, Kotimaisten kielten keskuksen viittomakielen lautakunta.

Takkinen, Ritva 2013. Sisäkorvaistutetta käyttävien lasten viittomakielen ja puhutun kielen omaksuminen. Teoksessa Lähivertailuja 23. (Päätoim.) Annekatrin Kaivapalu, (toim.) Pirkko Muikku-Werner, Johanna Laakso, Katre Oim ja Maria-Marem Sepper, 371–402.

Takkinen, Ritva ja Päivi Rainò 2016. Teoksessa Puhuen ja viittoen – kaksi väylää kohti kieltä, (toim.) Marjatta Takala ja Helena Sume, 56–68.

Viittomakielilakia valmistelevan työryhmän mietintö. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 42/2014.